

Rajan saavuttamista ja ylittämistä ilmaisevat konstruktiot muutoksessa

---

Marko Pantermöller

Institut für Fennistik und Skandinavistik

Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald

*The paper focuses on the pseudo-terminative construction of the type *Lämpötila nousee yli kolmeenkymmeneen asteeseen* (lit. 'the temperature rises up to above thirty degrees') apparently expressing the crossing of a threshold by means of the adverb *yli*, and at the same time the arrival at the threshold in question by means of an illative *-seen*. This construction is used virtually synonymously with another type of construction in which the preposition *yli* takes a genitive form in order to express the crossing of a threshold. Data from a survey as well as from a text corpus analysed in this paper indicate that this construction has seen a steady increase in relative frequency. The author discusses various possibilities of semantic differentiation resulting from the coexistence of the two constructions. These possibilities are unlikely to have given rise to the pseudo-terminative construction, however. Its rapidly growing acceptance within the speech community can be attributed to the fact that it provides an alternative means of linguistic conceptualization. It is most likely the product of morphosyntactic analogy: With their requirements regarding argument directionality, the movement verbs preceding the lexeme *yli* have neutralised the original prepositional government.*

Avainsanat: morfosyntaksi, suomen kieli, terminatiivisuus, variaatio

1 Artikkelin tausta ja tavoitteet

Sellaisissa tekstilajeissa kuten urheiluselostuksissa, säätiedoissa ja pörssitiedotteissa kuvataan päivittäin erilaisia tilanteita numeerisilla asteikoilla. Niissä kuvataan esimerkiksi sitä, että lämpötila tai vaikkapa pörssikurssi on saavuttanut tai tulee saavuttamaan asteikolla tietyn pisteen. Samalla luodaan fiktiivinen dynaamisuuden kuva ja arvot nähdään asteikoilla, joissa liikutaan ylös tai alas, joissa lasketaan, noustaan ja pudotaan. Tiettyyn arvoon pääsemistä voidaan kuvata esimerkiksi seuraavasti:

- (1) Lämpötila nousee kolmeenkymmeneen asteeseen.
- (2) Korko kohosi kolmeen prosenttiin.

Tämänkaltaisissa asteikkoyhteyksissä terminatiivisuutta ilmaistaan tavallisesti illatiivilla (terminatiivin käsitteestä ja terminatiivisuuden muodoista ks. Alhoniemi 1978; Päiviö 2007: 41–56). Asteikon rajapisteen ylittämistä sen sijaan ilmaistaan melkein aina *yli(tse)*-rakenteella, harvoin *päälle*-rakenteella, esim.

- (3) Lämpötila nousee yli kolmenkymmenen asteen.
- (4) Korko kohosi yli kolmen prosentin.
- (5) Hän viskasi kiekkoa päälle kuudenkymmenen metrin.

Fiktiivisen liikkeen päätepistettä asteikolla ei tässä yhteydessä tavallisesti mainita. Molempien rakennetyyppien suhteellisen selvästi määritellystä tehtävänjaosta huolimatta esiintyy etenkin yllä mainituissa tekstilajeissa myös rakennetyyppi, joka tuntuisi ilmaisevan samanaikaisesti rajanylityksen ja päätepisteen, ja jota kutsun sen vuoksi pseudo-terminatiiviseksi rakenteeksi:

- (6) Lämpötila nousee yli kolmeenkymmeneen asteeseen.
- (7) Korko kohosi yli kolmeen prosenttiin.

Esimerkkien 3 ja 4 sekä 6 ja 7 kaltaisia ilmauksia esiintyy samankaltaisissa yhteyksissä, mikä antaa aiheen pitää niitä kilpailevina ilmaisumuotoina täysin tai suurin piirtein identtisille asiainloille. Suomen kieliopeissa ja tutkimuskirjallisuudessa ei ole käsitelty esimerkkien 6 ja 7 kaltaista konstruktioityyppiä. Isosta suomen kieliopeista löytyy tyyppin mukainen esimerkkilause, *Varttimaili taittui hieman alle minuuttiin* (VISK: § 661), mutta sen suhdetta muihin vastaaviin ilmaisuihin ei pohdita. Myöskään laajasta kielenhuollon alan kirjallisuudesta ei löydy viittausta kyseiseen konstruktion. Tässä suhteessa ainoa poikkeus on T. Itkosen *Kieliope* (1982). Normatiivisen teoksen aakkostetun osan hakusanan *alle* kohdalla Itkonen toteaa seuraavaa: ”**alle**-sanasta huomattavaa: 1. *osanotto vaaleihin jäi alle 80 prosentin (myös alle 80 prosenttiin); [...]*”. (Itkonen 1982: 113). Itkonen näyttäisi antavan hyväksynnän mainitulle konstruktiolle. Hän ei kuitenkaan suoraan suosittele sen käyttämistä vaan esittää sen vain vaihtoehtona. Itkosen huomiosta ei voi suoraan tehdä johtopäätöksiä esimerkkien 6 ja 7 korrektiudesta kielenhuollolliselta kannalta. Toki muodollis-semanttisesti rajan alittaminen tai ylittäminen ovat asiantiloina toisiinsa verrattavissa, mutta silti verbi *jäädä* tyyppillisenä rektioverbinä ei ole valenssiominaisuuksiltaan aivan samanlainen kuin yllä esitettyissä esimerkeissä esiintyvät tavalliset liikeverbit. Itkosen esimerkki on kiinnostava siinä mielessä, että siitä välittyy kysymyksenasettelu, joka leimasi 1900-luvun alusta lähtien käytyä keskustelua morfosyntaktisesti kaksihakmotteisten partikkeleiden *alle* ja *yli* käytöstä määrän ilmausten yhteydessä. Matti Sadeniemi (1958) on osoittanut, kuinka *alle* ja *yli* häilyvät adposition ja adverbien rajamailla etenkin liittyessään numeraalisiin ilmauksiin. Edellä mainittujen kaltaisissa konstruktioissa ilmeisesti ei kuitenkaan esiintynyt vaihtelua vaan liikeverbien yhteydessä *yli* tulkittiin yhdenmukaisesti prepositioksi, ”koska silloinhan alkuperäinen konkreettinen ylittämisen merkitys on vielä aivan elävä” (Sadeniemi 1958: 235). Se, että esimerkkien 6 ja 7 kaltaisia ilmaisuja ei nykyisin enää voi pitää epähuomiossa tuotettuina, on nähtävissä jo niiden taajasta esiintymisestä.

Käsillä oleva artikkeli on empiirinen pilottitutkimus, joka sijoittuu osaksi laajempaa likimäärän ilmaisujen kehitystä koskevaa tutkimusta. Artikkelissa haetaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Kuinka usein variantit 3 ja 4 esiintyvät suhteessa variantteihin 6 ja 7 ja vaikuttavatko sosiaaliset taustatekijät (ikä, koulutus, kotiseutu) varianttien valintaan? Kun variaation tiedetään olevan välttämätön muttei riittävä edellytys kielenmuutokselle, nousee esille seuraavia kysymyksiä: Onko ilmaisujen rinnakkain esiin-

tymisessä muutokselle suotuisia piirteitä? Onko kilpailevien varianttien välillä merkityseroja, ja jos on, millaisia ne ovat sekä missä määrin ja millä tavoin nämä merkityserot ovat mahdollisesti ehtineet konventionaalistua? Ja lopuksi: Mitä pilottitutkimuksen aineisto mahdollisesti kertoo esitettyjen varianttien (liikkumaverbi + *yli/alle* + illatiivinen määränilmaus) alkuperästä tai synnystä. Vastauksia etsitään samanaikaisesti kahdesta suunnasta: ilmiön synkronisen luonteen selvittäminen on johtanut interaktiivisen kyselyn laatimiseen, kun taas ilmiön diakronista kehitystä selvitetään sähköisten kielenaineistojen avulla.

2 Kyselyn luonne, laajuus ja tulokset

Kyselyyn johdatettiin otsikolla ”Mitä sanoo kielikorvasi näistä ilmaisuista?” Kyselyssä keskityttiin pääasiassa oman kielenkäytön arviointiin sekä esimerkkilauseiden 3 ja 6 välittämiin semanttisiin ja stilistisiin vivahteisiin. Esimerkkien meteorologinen asiayhteys valittiin silmällä pitäen sitä, että kaikki ikäryhmät saataisiin yhtä lailla kiinnostumaan kyselystä. Verkkoalustalla aikavälillä 28.8.–12.9.2014 järjestettyyn kyselyyn osallistui yhteensä 1152 henkilöä. Kyselyn vain osittain suorittaneet henkilöt (yhteensä 204) laskettiin silloin mukaan, kun he olivat vastanneet kaikkiin kulloinkin relevantteihin kysymyksiin. Osallistujilla oli edelleen mahdollisuus kommentoida kysymyksissä annettuja vastausvaihtoehtoja. Sen arvioimiseksi, miten kielitieteellinen koulutus tai ammatin myötä kehittynyt kielellinen reflektointikyky vaikuttaa varianttien arviointiin, koehenkilöitä pyydettiin ilmoittamaan, ovatko he kielen ammattilaisia vai eivät. Kysymystä ohjeistettiin esittämällä muutama esimerkkiammatti.

Taulukko 1. Osallistujien antamat tiedot omasta ilmaisuvarianttien käytöstään

	Σ	genetiivinen variantti	illatiivinen variantti	kontekstista riippuen	vapaasti vaihdellen
Suomea äidinkielenä puhuvat (yhteensä)	1093	35 %	30 %	25 %	10 %
Kielen ammattilaiset	326	32 %	25 %	33 %	10 %
Muut kielen käyttäjät	767	35 %	33 %	22 %	10 %
Suomea vieraana tai toisena kielenä puhuvat	32	47 %	38 %	6 %	9 %

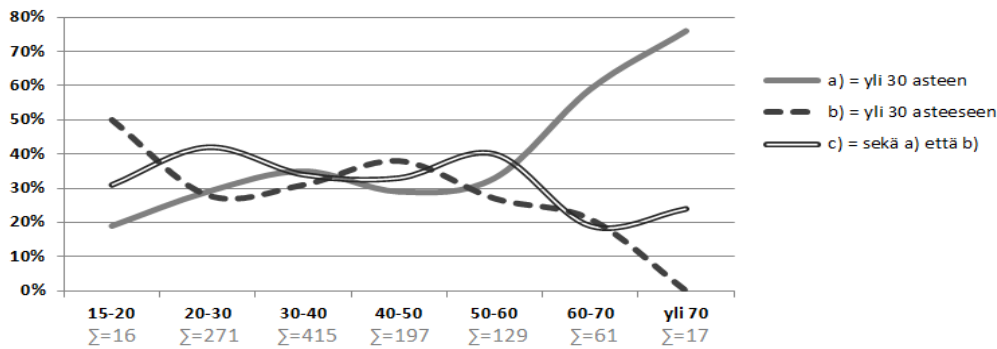
Testitulokset osoittavat selvästi, että molemmat variantit ovat juurtuneet yleiseen kielenkäyttöön, joskin genetiivinen variantti on näistä molemmissa ammattiryhmissä suosittu. Silmiinpistävää on kuitenkin, että osallistujia, jotka antamiensa tietojen mukaan käyttävät eri konteksteissa molempia variantteja, on kielellisesti koulutettujen joukossa eniten. Niitä, jotka ylipäänsä käyttävät illatiivista varianttia, on kuitenkin ammattiryhmissä suunnilleen yhtä paljon. Erityisesti on huomattava noin 11 prosentin osuus

äidinkielisistä puhujista, jotka omasta varianttien suosituimmuusjärjestyksestä riippumatta jättivät ylimääräisen kommentin siitä, että illatiivinen variantti olisi sisäisesti risti-riitainen tai sitä olisi pidettävä jotenkin epäkorrektina. Pieni ryhmä vastaajista ei ollut kuullut illatiivista varianttia käytettävän lainkaan.

Osallistujilta kysyttiin myös, mistä maakunnasta he tuntevat olevansa kielellisesti kotoisin. Kyselyn tulosten murrealueittainen arvioinnissa minkään murrealueen osalta ei esiintynyt merkittäviä poikkeamia. Kiinnostavana voi ehkä pitää eteläpohjalaiseen murrealueeseen assosioituvien koehenkilöiden vastauksia. Heistä vain 24 prosenttia sanoi käyttävänsä genetiivistä varianttia. Etelä-Pohjanmaan maakunnan alueella kyseisen variantin käyttäjiä oli vain 22 prosenttia. Eräs sieltä kotoisin oleva osallistuja (40–50 v.) kommentoi: ”*Pohjanmaalla ehdottomasti b [= illatiivinen variantti], muuten sua katotaan pitkään, että mikä hienostelija.*” Jo 115 vuotta sitten E. A. Tunkelo (1900: 134) arveli, että hänen kritisoimansa tendenssi käyttää prepositiota *yli* eri konteksteissa adverbina (esim. *kello on yli viiden ~ viisi*) saattaisi olla Ruotsin vaikutusta. Vaikka Sadeniemi (1958: 234) näkeekin ilmiössä mieluummin kielensisäisen analogian kuin kaksikielisyyden tuloksen, hän ei voi suoralta kädeltä hylätä Tunkelon olettamusta. Sama selitys pätee tavallaan myös käsillä olevaan löydökseen. Jos *yli*-sanana adverbimaisuus määränilmauksissa katsotaan osittain Ruotsin vaikutuksesta syntyneeksi, niin jatkokehityksetkin voivat olla pisimmillään sellaisessa kaksikielisessä ympäristössä, mistä koko ilmiö sai alkunsa. Suomen kielen murrekorpuksia ei ilmiön selityksessä voi ikävä kyllä käyttää. Lauseopin arkistossa (LA) konstruktio (liikeverbi + *yli/alle* + illatiivinen määränilmaus) esiintyy vain kerran, ja kyseinen esiintymä ei ole peräisin murrekorpuksista vaan 1980-luvun radio- ja televisioaineistosta. Myöskään DMA:n Etelä-Pohjanmaan murteen *yli(tse)*-esimerkkien läpikäynti (sign. 837, 860) ei antanut tulokseksi yhtään murteellista esimerkkiä.

3 Ilmaisujen rinnakkaiselon muutokselle suotuisat piirteet

Informanttien vastaukset osoittavat selvästi, että heidän ikänsä vaikuttaa suuresti valintaan eri muotovarianttien välillä. Tämä näkyy myös selvästi kuvioista 1.

Kuvio 1. Vastausvaihtoehtojen jakauma ikäryhmittäin äidinkielisten kesken

Kussakin ikäryhmässä on puhujia, jotka käyttävät annetuista muodoista molempia. Käyrästä c, johon on koottuna tämän ryhmän tulokset, ei kuitenkaan näy mitään erityistä kehityssuuntausta. Saman voi todeta myös ryhmän sisäisestä jakaumasta: reflektiovien ja reflektioimattomien kielenkäyttäjien suhde säilyy samana ikäryhmästä toiseen. Molempia muotoja käyttäneistä noin kolmasosa käyttää niitä reflektioimatta. Selvä kehityssuunta näkyy kuitenkin käyrästä a, joka koskee henkilöitä, jotka katsovat olevansa käyttämättä illatiivista varianttia. Voidaan todeta, että Sadeniemen (1958) pitkälti olemattomaksi arvioiman rakenteen hyväksymisprosentti on selvästi käänteisessä suhteessa informanttien ikään. Nuorimpien ja vanhimpien informanttien määrän vähäisyyden vuoksi on kuitenkin paikallaan etsiä lisätodisteita, jotka vahvistavat puhujan iän ja tietyn muotovariantin välillä näkyvän korrelaation. Se, että käyrä a osoittaa kielenmuutosilmiöille tyypillistä kulkua, antaisi mahdollisuuden tulkita kyselyn tulokset näennäisen pitkitäissuuntaisesti. Käytettäessä synkronisesti läpiviedyn kyselyn tuloksiin sosiolinguistiikassa tavallista näennäisaikamenetelmää (sen käytöstä ja arvioinnista ks. Kurki 2005: 33–37), voidaan olettaa, että vaihtoehtojen jakautuminen kunkin ikäryhmän sisällä olisi merkki kielenkäyttöä koskevasta jakaumasta siinä vaiheessa, kun ikäryhmän jäsenten idiolekti on vakiintunut nykyisenkaltaiseksi, eli noin kahdenkymmenen vuoden iässä. Tämä tarkoittaisi, että varianttien jakautuminen kyselyn 65–75-vuotiaiden ryhmässä heijastaisi vahvimmin 1960-luvun kielenkäyttöä. Tarpeeksi suuren korpuksen avulla olisi siten vain kahden soveltuvan synkronisen poikkileikkauksen avulla mahdollista vahvistaa synkronisessa tutkimuksessa näkyvä kielenmuutoksen eteneminen (ks. luku 5).

4 Konstruktioiden mahdollisista merkityseroista

Semanttisen eron esitettyjen varianttien välillä näki yhteensä hieman alle 73 prosenttia äidinkielististä osallistujista. Kuitenkin vain 25 prosenttia ilmoitti tekevänsä eron varianttien välille omassa kielenkäytössään, myös rekisterierot mukaan lukien. Tämä ei ihmetyttäne, sillä eroavissa käsitteistysmalleissa joku voi havaita semanttisen eron myös silloin, kun kuvattu asiantila on sama. Eronteon vaihtelevuutta ja epämääräisyyttä

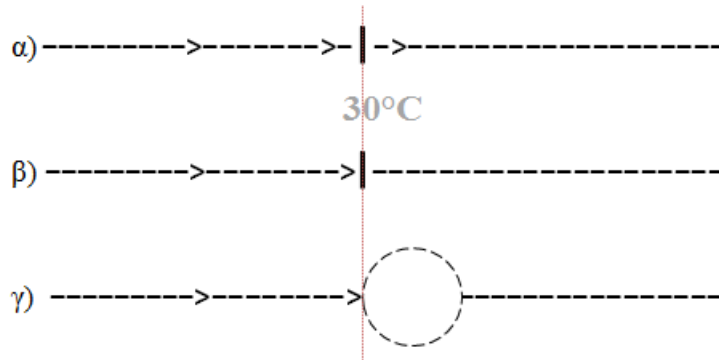
osoittaa se, että 22 prosenttia osallistujista ilmoitti genetiivisen variantin voivan ilmaista korkeamman loppulämpötilan kuin illatiivinen variantti, kun taas 11 prosenttia osallistujista näki tilanteen päinvastoin. Myöskään tämä asianhaara ei välttämättä ole ristiriitainen. Enemminkin on kyse siitä, hyödyntävätkö vastaajat maailmantietoaan ja selettävätkö he annetussa kontekstissa keskittymisensä rajan ylittämiseen sillä, että dynaaminen tapahtuma ei kuvatus rajanylityksen jälkeen olennaisesti jatku. Sääennusteisahan puhutaan tavallisesti maksimilämpötiloista. Ilman tätä implikaatiota voi lämpötilan nousu luonnollisesti rajoituksetta jatkua, sillä päätepistettä ei ole muodollisesti erikseen ilmaistu. Tämä pelkän rajanylityksen tulkinnan todennäköisyys genetiivin osalta kasvanee sitä mukaa kun illatiivinen variantti tulee kielenkäytössä yleisemmäksi. Seuraavat esimerkit havainnollistavat eri kyselyyn osallistuvien kantaa genetiivisen variantin taipumuksesta ilmaista vain rajan ylitystä, joka implikoi tiettyjä seurauksia:

- Kielen ammattilainen, 40–50 v., Keski-Suomi: ”*a) saa 30 asteen kuulostamaan joltain tietystä rajalta, jonka ylittämisestä saattaisi seurata jotain, esim. työajan lyhentämistä*”.
- Kielen ammattilainen, 20–30 v., Kainuu: ”*Mielestäni vaihtoehdossa a) 30 astetta on selkeä raja, jonka rikkominen on merkityksellistä, [...]*”.
- Kielen ammattilainen, 40–50 v., Uusimaa: ”*Ilmaisu a kertoo mielestäni tietyn rajan ylittämisestä, josta jo sinänsä saattaa olla tiettyjä seurauksia tai merkitystä. Esimerkiksi ”lämpötila nousee yli 25 asteen” kertoo, että virallinen hella-aste ylittyy, jolla on vaikkapa tilastollista merkitystä.*”

Ilmaisuihin voi liittyä muitakin vivahde-eroja. Koska *yli*-partikkeli ja siihen liittyvä semanttinen sija tarkoittavat yhdessä vahvempaa markkeerausta kuin sama partikkeli ja siihen liittyvä kieliopillinen sija, on oletettavissa, että edellisen, pseudoterminatiiviseksi kutsumani variantin yhteydessä koetaan vahvempaa ekspressiivisyyttä. Tämän välittämiseksi oli kyselyn vastausvaihtoehdoissa kohta ”*ilmaisuun sisältyy vivahde ’jopa’*”. Runsas neljännes kaikista äidinkielisistä puhujista valitsi tämän kohdan ainoaksi tai ainakin yhdeksi vastausvaihtoehdoksi.

Ilmausten eri tavoin koettu ekspressiivisyys oli jotenkin ennustettavissa, toisin kuin toinen vasta vapaaehtoisissa kommentteissa esille tullut mahdollisuus semanttiseen eron tekoon. Yhteensä 14 vastaajaa piti genetiivisen variantin ilmaisemaa tapahtumaa hetkellisempänä, kun taas illatiivisijan välittämä pseudoterminatiivinen konstruktio implikoi pitempää viipymistä tietyllä lämpötila-alueella. Kyselyn pohjalta kuvatuista koetuista merkityseroista vaikuttaisi juuri tämä olevan sellainen, joka saattaisi jossain määrin konventionaalistua. Hetkellisyyttä kuvaavan merkityksen sisällyttäminen kyselyn vastausvaihtoehtoihin olisi luultavasti tuottanut paljon vastauksia. Asiointilan voi selittää siten, että *yli*-partikkeli muodostaa määränilmauksen kanssa semanttisen kokonaisuuden, joka muistuttaa leksikaalistunutta tyyppiä *yli 30-vuotias*, joskin jälkimmäisessä numeraali esiintyy taipumattomana. Kokonaisuus (*yli* + numeraali + aste) voidaan ymmärtää syntagmaattiseksi lekseemiksi, joka rajaa tietyn lämpötila-alueen. Itse rajanylitys on ymmärrettävissä tapahtumana, joka on tässä merkityskokonaisuudessa jo perfektiivisesti

koodattu. Sen myötä poistuu syntaktisella tasolla käytännössä ristiriita terminatiivisen tapahtuman ja rajanylitystapahtuman välillä. Verbin kuvaamaan toimintaan ei sisälly varsinaista rajanylitystä, vaan toiminta ymmärretään yli 30:a astetta kuvaavan rajanjälkeisen alueen saavuttamisena. Kuviossa 2 näkyvät mahdolliset tulkintavaihtoehdot:

Kuvio 2. α) rajan ylitys (yli + genetiivi), β) terminatiivinen tapahtuma (illatiivi), γ) pseudoterminatiivinen tapahtuma (yli + illatiivi)

Vaikka kysely siis osoitti, etteivät kielenkäyttäjät tee esitettyjen varianttien välille luotettavaa semanttista eroa, esille tuli kuitenkin erilaisia eronteon mahdollisuuksia, jotka kaikki pystytään myös loogisesti perustelevaan. On huomattava, että jo kyselyn olemassaolo sai vastaajat pohtimaan ilmausten välistä mahdollista merkityseroa. Puhujien tietoiseen ja oma-aloitteiseen merkitysvivahteiden erotteluun voi kuitenkin vielä olla matkaa. Siksi onkin erityisen kiintoisaa saada selville, kuinka ammatikseen sellaisia journalistisia tekstejä tuottavat tai esittävät, joissa kyseessä olevat ilmaisut esiintyvät taajaan, hahmottavat varianttien väliset semanttiset ja stilistiset vivahteet. Asian selvittämiseksi lähetettiin kysely radio- ja tv-kanavien toimituksiin sekä alan keskustelupalstoille. Vastauksia tuli yhteensä 32 henkilöltä, jotka ovat ammatikseen päivittäin tekemisissä meteorologisten tekstien kanssa. Yhdeksän henkilöä sanoi joko kirjoittavansa tällaisia tekstejä itse tai välittävänsä ne suullisesti muiden kirjoittamina. Vastaukset kysymykseen omasta kielenkäytöstä jakautuvat näiden 32 osallistujan kesken kutakuinkin samalla tavoin kuin kyselyyn osallistuvien muiden suomenkielisten kesken; myös arviot mahdollisista semanttisista eroista ovat näiden ryhmien osalta samankaltaiset. On kiinnostavaa huomata, että vain yksi meteorologi näki eron tapahtuman kestossa. Tämä näkyy ensimmäisessä, meteorologien vastausten välittämää epäselvää kuvaa havainnollistavista, vapaaehtoisista kommentteista:

- Meteorologi, 30–40 v., Uusimaa: ”[Käytän ilmaisua] Lämpötila nousee 30 asteen yläpuolelle. Juuri nyt molemmat kuulostavat ontuvalta (ja koen pienen merkityseron). Voi olla, että huomenna tuntuisi toiselta. a) [= genetiivinen variantti] kuulostaa kuvaavan nousua yli 30 asteen rajan, b) [= illatiivinen variantti] sitä, että päädytään tilaan ”yli 30 astetta”. En käyttäisi kumpaakaan kokemani kielellisen ontuvuuden takia”.
- Mediameteorologi, 40–50 v., Satakunta: ”Käyttäisin ilmaisua a, jos viitataan johonkin ajankohtaan, ja sitten lämpötila jatkaa nousuaan. Ilmaisussa b ilmaistaan mielestäni sitä, että

lämpötila sitten jää päivän aikana siihen yli 30 asteeseen. a jää odottamaan kuin jotain keltonaikkaa koska 30 ylitetään”.

- Säättiedotuksen juontaja, 40–50 v., Etelä-Savo: ”*ilmaisu a kuulostaa oikeammalta*”.
- Sääennusteiden toimittaja, 30–40 v., Uusimaa: ”*vaihtoehto b tuntuu kieliopillisesti väärältä*”.

Kiinnostavaa on se, että ensimmäisen kommentin kirjoittaja pyrkii välttämään molempia ilmaisuja. Vastaavia muutoksessa olevia ilmauksia, joissa esiintyy kaksihakmotteinen partikkeli *yli* ja *alle*, on myös aiemmin pyritty muotoilemaan toisin keinoin (Sadeniemi 1958). Siinä missä tunne illatiivisen variantin kielellisestä ontuvuudesta johdetaan kuvastusta jännitteestä terminatiivisuuden ja rajan ylittämisen välillä, asettuu genetiivistä varianttia vastaan elliptisyyden vaikutelma, johon muutaman osallistujan vastauksessa viitattiin. Toisin sanoen numeraalin sisältävä genetiivimuotoinen lauseke ymmärretään genetiiviattribuutiksi, jonka pääsanana jää kuitenkin ilmipanematta (esim. *inflaatio nousi yli viiden prosentin [*rajan]*).

Yhdeksästä meteorologian parissa julkisesti työskentelevästä henkilöstä vain kolme käytti pelkästään genetiivistä konstruktiota, kun taas heistä viisi ilmoitti käyttävänsä pelkästään pseudoterminatiivista mallia. Voi silti kysyä, miksi juuri illatiivista konstruktiota suositaan, kun eronteosta ei ole kyse. Yksi syy voisi olla se, että illatiivin myötä näennäisesti välittyy tarkempi merkityssisältö. Illatiivi ilmaisee prototyypillisesti terminatiivisessa konstruktiossa selkeän rajan, jonka kielenkäyttäjät yhdistävät analogisesti myös pseudoterminatiiviseen konstruktion. Kommentit osoittavat toisaalta, että kyseinen tarkkuuden vaikutelma voi tuntua kielenkäyttäjistä ristiriitaiselta:

- Kielen ammattilainen, Pohjois-Pohjanmaa, 50–60 v.: ”*ilmaisu b [= illatiivinen variantti] on epämääräinen, tarkka muttei tarkka*”.
- Kielen ammattilainen, Uusimaa, 40–50 v.: ”*Ilmaisu ‘matkii’ tarkoittaa arvoja [...]*”.

Kokoavasti voi todeta, että kaikki kuvatut merkityseron osoittimet ovat (vielä) siinä määrin heikkoja, että muutoksen syytä on etsittävä ensisijaisesti muototasolta. Tarkastelen muototasoa lähemmin seuraavassa korpusanalyysiin keskittyvässä luvussa.

5 Tekstikorpukseen perustuva analyysi

Koska tutkittava rakenne (liikkumaverbi + *yli/alle* + illatiivinen määränilmaus) esiintyy ensi sijassa asiateksteissä eikä sen frekvenssi ole kovin suuri, voidaan olettaa, että juuri laaja sähköinen sanomalehtikorpus tarjoaa riittävät edellytykset reaaliaikaiselle analyysille. Vertailun vuoksi korpuksen ajallisten poikkileikkausten tulisi kattaa näennäisaikanalyysissä määritelty ajanjakso alusta ja lopusta. Koska puhtaasta tekstikorpuksesta voi etsiä vain konkreetteja merkkijonoja, jotka esiintyvät tietyssä järjestyksessä ja tietyllä etäisyydellä toisistaan, oli tarpeen rajata analyysi ennalta lekseemeihin *aste* ja *prosentti*. Haun raakatuloksena saatiin kaikki genetiivi- ja illatiivimuodot, jotka olivat sanoista

alle ja *yli* korkeintaan neljän sananmuotoesiintymän etäisyydellä. Hakutuloksista erotettiin tapaukset, joissa genetiivimuodot olivat osa genetiiviattribuuttia tai joissa ei esiintynyt suuntaista skalaarista dynaamisuutta implikoivaa verbiä. Tällaista dynaamisuutta voi kuitenkin katsoa esiintyvän määrälliseen analyysiin mukaan otetuissa *jäädä*-tyypin verbeissä (Huumo 2007). Korpuksena käytettiin Kansalliskirjaston lehtikorpuksen (KLK) kahta sopivaa ajallista leikkausta (ks. taulukko 2). Esiintymien määrän huomattava lisääntyminen korpuksen koon muuttumatta osoittaa selvästi, että numeerisia ilmauksia sisältävät lehtiartikkelit ovat vuosikymmenten saatossa selvästi kasvattaneet osuuttaan.

Taulukko 2. Etsittyjen ilmausten esiintymätaajuus kahdessa korpusleikkauksessa

Vuosijaksot	Virkemäärä	alle + genetiivi	alle + illatiivi	yli + genetiivi	yli + illatiivi
1950–1969	13.185.671	$\Sigma= 95$; 97 %	$\Sigma= 3$; 3 %	$\Sigma= 93$; 80 %	$\Sigma= 23$; 20 %
1990–2000	14.587.520	$\Sigma= 395$; 75 %	$\Sigma= 131$; 25 %	$\Sigma= 276$; 58 %	$\Sigma= 198$; 42 %

Korpusanalyysin tuloksista näkyy selvästi, kuinka pseudoterminatiivisen konstruktion esiintymien määrä on ajan kuluessa suhteessa kasvanut. Tulokset ovat samoilla linjoilla näennäisaika-analyysin tulosten kanssa. Lisäksi voidaan nähdä, että muutos koskee etenkin *yli*-partikkelin sisältäviä esiintymiä. Tulos on odotusten mukainen siinä mielessä, että suuntaisuus sisältyy jo *alle*-partikkelin allatiivimerkintään, minkä vuoksi yllyke merkitä suuntaisuus vielä jollakin muulla tavoin heikentyy. Partikkelin *yli* laajeneva käyttö adverbina saa myös tukea hyvin tavallisista kellonajan ilmauksista. Yhtä lailla tärkeää analogian lähde ei *alle*-partikkelilla ole käytettävissään. Analyysi osoitti myös, että lekseemien *aste* ja *prosentti* käytössä esiintyy tiettyjä eroja. Edellisen osalta on aikavälillä 1990–2000 esiintyneissä *alle*- ja *yli*-konstruktioissa illatiivin osuus keskimäärin 22 prosenttia. Jälkimmäisen osalta illatiivia esiintyy jopa 35 prosenttia. Ilmiön syiden selvittäminen edellyttäisi tarkempaa semanttista analyysia. Epätodennäköiseltä ei kuitenkaan vaikuta johtopäätös, että genetiivimuodon *asteen* pitkävokaalinen äänneasu toimisi fonologisenä tuntomerkkinä, joka mahdollistaa fonologisen analogian toisten taivutustyyppien illatiivimuotoihin.

6 Lopuksi

Luvussa viisi käsiteltyjen semanttisten eronteon osoittimien tavoin on myös edellä esitetty fonologinen analogia lähinnä taustatekijä, joka esiintyy pseudoterminatiivisen konstruktion saattoilmiönä sitä myös tukien. Ensimmäisenä syynä voi pitää mekanismia, jonka Sadaniemi (1958) kuvaa saksankielistä esimerkkiä käyttäen:

”Verrattakoon tähän saksan esimerkkiä *sind Sie mit etwas über einem halben Kilo zufrieden* [‘oletteko hieman yli puoleen kiloon tyytyväinen]? [...] Datiivi *einem* on *mit*-preposition rektiassa eikä riipu *über*-sanasta.” (Sadaniemi 1958: 235.)

Sadeniemellä ei vielä ollut aihetta soveltaa kyseistä selitystä suomen kielen liikeverbeihin, joihin selitys kuitenkin näyttäisi edellä käsitellyn perusteella erinomaisesti soveltuvan. Partikkelin *yli* rektiota voidaan sitä edeltävän liikeverbien rektionkaltaisesta vaatimuksesta johtuen pitää poissuljettuna. Vastakokeeksi etsin samasta korpuksista sellaiset tapaukset, jossa määränilmaus edeltää liikeverbin partisiippiä. Vain kolmessa kaiken kaikkiaan 23 tapauksesta esiintyy illatiivi, joten *yli*-sanana rektio näyttäisi säilyvän paremmin verbiä edeltävässä paikassa. Keskeisinä rakennemalleina ovat tietysti voineet toimia todelliset rektioverbit, jotka eivät implikoi dynaamisuutta, kuten verbi *tyytyä*, mutta niitä ei relevanteissa konteksteissa juurikaan esiinny; esimerkiksi vuosilta 1950–1969 ei rektioverbiin liittyvästä *yli/alle*-fraasista löydy lainkaan esiintymiä. Vahvasti ohjaavaksi malliksi kelpaa kuitenkin myös toinen, seuraavassa esimerkissä esiintyvä konstruktio, joka ei myöskään ilmaise suuntaista dynaamisuutta:

Liittotasavallan osuus talousyhteisön erilaisten tärkeiden tuotteiden kokonaistuotannosta vaihtelee 30 prosentista yli 50 prosenttiin. (Länsi-Savo, 19.01.1968).

Raakahakutulosten läpikäynti osoitti, että *yli* esiintyi illatiivin kanssa kaikissa vastavissa konteksteissa, joissa välitetään ajatus skalaarisesta alku- ja loppupisteestä.

Tämän pilottitutkimuksen ensihavainnoista nousee esille joukko uusia kysymyksiä: Missä määrin keskenään kilpailevien konstruktioiden arviointiin vaikuttaa konstruktion esiintymiskonteksti ja kielenkäyttäjien tieto maailmasta? Millaisin ehdoin rajanjälkeinen terminatiivinen alue saadaan herätettyä kielenkäyttäjien mielessä? Edelleen voisi kysyä, tuleeko pseudoterminatiivisen konstruktion leviäminen vähentämään illatiivisijan terminatiivisuutta. Yksi seuraus voisi olla, että illatiivia vahvistetaan lisääntyvässä määrin adverbien ja terminatiivisten partikkelien avulla.

Lähteet

- Alhoniemi, Alho (1978). Suomen kielen terminatiiveista. Teoksessa: *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*, 188–206. TYSYKLJ 6. Turku: Turun yliopisto.
- DMA = *Digitaalinen muoto-opin arkisto*. Koostajat: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitoksen Muoto-opin arkisto ja tieteen tietotekniikan keskus CSC. [lainattu 25.08.2015]. Saatavilla: <https://sui.csc.fi/>
- Huumo, Tuomas (2007). Force dynamics, fictive dynamicity and the Finnish verbs of ‘remaining’. *Folia Linguistica*, 41(1–2), 73–98.
- Itkonen, Terho (1982). *Kieliopas*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- KLK = *Kansalliskirjaston lehtikorpus*. [lainattu 27.09.2014–21.10.2014]. Saatavilla: <https://korp.csc.fi>
- Kurki, Tommi (2005). *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen: kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. SKST 1036. Helsinki: SKS.
- LA = *Lauseopin X-arkisto*. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, Lauseopin arkisto: Turku. [lainattu 15.09.2014]. Saatavilla: <http://syntaxarchives.suo.utu.fi>
- Päiviö, Pia (2007). *Suomen kielen asti ja saakka: terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. TYSYKLJ 75. Turku: Turun yliopisto.
- Sadeniemi, Matti (1958). Yli 300 alle 16-vuotiasta. Kieleemme käytäntö. *Virittäjä* 62, 232–238.

Tunkelo, E. A. (1900). Yli sata miestä. Oikeakielisyyttä. *Virittäjä* 4, 134–135.

VISK = Hakulinen, Auli & Maria Vilkuna & Riitta Korhonen & Vesa Koivisto & Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho (2004). *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.